

„Staszic, a zasoby geologiczne Polski”

Stanisław Wawrzyniec Staszic był działaczem i pisarzem politycznym, uczonek i filozofem, jedną z najwybitniejszych umysłów polskich na przełomie XVIII i XIX w. Pochodził z rodziny mieszczańskiej, był synem burmistrza Piły. Kształcił się w seminarium duchownym w Poznaniu, gdzie na przełomie lat 1778 - 1779 przyjął święcenia kapłańskie. Studiował nauki przyrodnicze w College de France. W 1781 powrócił do kraju i został wychowawcą synów Andrzeja Zamoyskiego. W 1782 uzyskał doktorat obojga praw i objął katedrę języka francuskiego w Akademii Zamojskiej. W początkach Sejmu Czteroletniego przybył do Warszawy, gdzie pozostał do końca życia. Odbierał liczne podróże naukowe za granicę i po kraju.

Kontakty z postępowymi działaczami z kręgu Sejmu Wielkiego ukształtowały jego poglądy polityczne, wyłożone w „Przestrobach dla Polski”.

Stanisław Staszic często podróżował po Polsce. Efektem tych wyjazdów były liczne obserwacje geologiczne i fizjograficzne, szczególnie odkrywcze w trakcie pionierskich wypraw w Beskidy i Tatry. Początkowe luźne publikacje, które wydawał jako działacz Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie, złożyły się na jego główne dzieło „O ziemiorodztwie Karpatów i innych gór i równin Polski”, wydane w 1815 r.

„Na ostatnim publicznym posiedzeniu Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie ksiądz Staszic przeczytał naukową rozprawę o geologii Polski, owoc długich podróży i intensywnych badań. W tym dziele autor rozważa przede wszystkim ogólne położenie Polski, przemierzając jej całą przestrzeń od najniższych wybrzeży Morza Bałtyckiego do najwyższych szczytów Karpat, dzieli całą powierzchnię z punktu przyrodniczego na odpowiednie formacje, opisuje różne gatunki podziemnych surowców, które tam się znajdują, bada ich położenie, kierunek, głębokość i porządek.

Przyjęty w dziele podstawowy podział stratygraficzny odbiega oczywiście od współczesnych podziałów stratygraficznych, ale jest zbliżony do ówczesnych poglądów, w których była już zapowiedź nowoczesnej stratygrafii.

Dzieło Staszica „O ziemiordztwie Karpatów i innych gór i równin Polski” było zaopatrzone w mapy geologiczne, przekrój geologiczny przez Polskę wzdłuż linii Tatry - Mierzeja Wiślana, plansze ilustrujące ciekawe zjawiska oraz wykazy tabelaryczne kopalń i zakładów kuźniczych, miejsc występowania soli i słonych źródeł, siarki, węgla, oleju skalnego i bursztynów. Wskazuje to na praktyczny cel książki - zachętę do podźwignięcia kraju.

Jako dyrektor Wydziału Przemysłu i Kunsztów stworzył w 1816 r. Dyрекcje Górniczą i Szkołę Akademiczno-Górniczą w Kielcach, która w krótkim okresie istnienia wykształciła wielu fachowców. Wydobywanie surowców wzrosło wielokrotnie w czasie jego działalności.

Ukazanie się w Warszawie w 1815 r. książki Stanisława Staszica „O ziemiordztwie Karpatów i innych gór i równin Polski” stanowiło ewenement w polskim piśmiennictwie naukowym.

W tekście książki „O ziemiordztwie Karpatów [...]” oraz na załącznikach graficznych wydzielił Stanisław Staszic: pięć ogniw stratygraficznych, z najstarszymi w górach wysokich - na południu, oraz najmłodszymi na Niżu Polskim. Były to, zgodnie z zapisem z 1815 r.:

Góry pierwotne: w których, cytuję: „skała jest jednostajną bryłą; nie leży ławicami albo przynajmniej nie ukazuje ławic w wielkich masach, i nie prześciela się ze skałą innego gatunku.” Twierdził, że występują one głównie w Tatrach.

Góry ościenne, czyli pierwotno-warstwowe: których, cytuję: „skały są ułożone ławicami; które składają się z różnego skał gatunku, bez śladu w nich roślinnych lub żywotnych jestestw.” Na mapie lokuje je m. in. w Beskidach i Górach Świętokrzyskich.

Pasma gór przedwodowych: które pośredniczy między górami ościennymi i górami pomorskimi, a często bywa podstawą gór pomorskich. Obejmuje ono pogórze Karpat z pokładami soli kamiennej, solankami.

Góry pomorskie: jak pisał Stanisław Staszic: cytuję: „udziałane w morzach, w których mnożyły się gatunki małżów i dziarstwin już zaginionych, i gatunki małżów i dziarstwin dotąd jeszcze się w morzu mnożących.” Są to głównie serie węglanowe Wyżyn.

Góry osepowe: według zapisów Stanisława Staszica: udziałane najpóźniej z samych zamętów, z zamieci piasku, glin i rumowisk, min. osady piaszczyste i gliniaste z głazami Niżu”.

Książka „O ziemiordztwie Karpatów [...]” co najmniej do połowy 19go stulecia była cytowana w rozprawach specjalistycznych. Z uwagi na cenne spostrzeżenia faktograficzne przywoływana jest także do dziś, czemu trudno się dziwić, gdyż to Staszic pierwszy dostrzegł rumowiska rzeczne wysoko w Pieninach i w ogóle zwrócił uwagę na fenomen w Karpatach pienińskiego pasa skałkowego, czy brak w wyższych partiach Łysogór owych głazów osepowych oraz powszechność występowania w świętokrzyskim żużli dymarskich. Choćby dlatego historycy geologii uważają go za **ojca geologii polskiej**.

➤ *Tekst odczytali: Michał Figlewicz i Karol Pielak.*